

КОНЦЕПТ ДОЛЯ В ІСТОРИЧНІЙ РЕТРОСПЕКТИВІ ТА У ЗНАЧЕННІ ДЛЯ СУЧАСНОГО ФІЛОСОФСЬКОГО ДИСКУРСУ

Мовсесян Людмила

*Мелітопольський державний педагогічний
університет імені Богдана Хмельницького*

У сучасних гуманітарних науках спостерігається зростаюча тенденція до продумування початкових основ гуманітарного знання. Ця тенденція багато в чому пов'язана з тим, що в сучасній філософській думці, як і в її провідних напрямках, так і в самій художній практиці, під питання поставлено сам статус традиційних об'єктів гуманітарного знання, тобто художні твори та їх тлумачення, їх функції «антропологічного проекту» або виховного формування людини.

У нашому дослідженні аналізується тема «долі» у ході розвитку філософської системи М.Хайдеггера. У європейській традиції стався значний зсув від розуміння долі як того, що «судилося» і чого не можна уникнути, до розуміння долі як предмета рефлексії і вибору, з особливою гостротою виразилася в ніцшевській концепції *amor fati*. Цей зсув дозволяє Гайдеггеру в багатьох випадках прямо ототожнювати долю і призначення людини.

Феномен долі пронизує будь-яку культуру, оскільки з ним пов'язана велика кількість проблем людського буття та пізнання. Саме тому він став об'єктом міждисциплінарних досліджень. Так, окремі аспекти поняття долі досліджуються антропологією, філософією, теологією, психологією, філологією, літературознавством, лінгвокультурологією.

Аналіз наукових досліджень показав, що феномен долі є досить давній – він став предметом людського осмислення вже на етапі розпаду родових відносин, коли людина почала замислюватися над своїм буттям та

закономірністю подій в ньому. Так, вже в III – II тисячоліттях до н.е. в писемних пам'ятках шумерської культури були деякі посилання на долю. По мірі розпаду племінного колективу та з народженням державності почала формуватися міфологія як універсальна форма суспільної свідомості. У руслі нашого дослідження це представляє інтерес саме тому, що в міфологічно-образній системі базові концепти будь-якої культури представлені на рівні так званих «прототипів».

У міфології різних народів сформувалося приблизно однакове сприйняття долі як неблаганної сліпої сили, яка здійснюється не лише над людьми, а й над богами. Це можна простежити в багатьох міфологічних уявленнях: у древніх греків, германців, скандинавів. У протилежність таким уявленням про долю, слов'яни не вважали долю чимось фатальним. О. Осипова, яка досліджує міфологічний світогляд східних слов'ян, констатує, що у них не було такої жорсткої заданості і неможливості змінити долю. [6]

Давньогрецький філософ Геракліт у своєму вченні про Логос ототожнює такі поняття як «бог», «доля», «необхідність», «вічність», «мудрість». Інший мислитель тієї ж пори Демокрит справедливо називав долю Automation (безпристрасний механізм). Відомий грецький філософ Платон влучно охарактеризував людську долю як таку, що знаходиться під впливом богів, він наголошував, що тільки боги можуть вирішувати і впливати на майбутнє людини. Навіть на пізньому етапі розвитку античності представник філософської думки Давнього Риму Сенека вважав поняття «бог», «доля», «провидіння», «світ» тотожними. [4]

Наголосимо, що в більш розвинутих системах античної філософії, отримало розвиток поняття «героїчності», тобто – боротьби з долею. Але така тенденція на деякий час припинила існувати у зв'язку із християнізацією Західної та Східної Європи.

На початку I тисячоліття антична філософія зазнала суттєвого переосмислення. Нові світоглядні орієнтири та філософські системи почали базуватися на ідеях релігійного бачення. Доля починає розглядатися як втілення провіденційного порядку в часі і просторі. Це можна пояснити значним впливом християнської етики на розвиток філософської думки країн Європи. Блаженний Августин (354 – 430), один із патріархів церкви християнського Заходу, виступав проти уявлень про неминуче як імперсональний вищий закон, що керує світом. Він виразив свою думку в такому вислові: «Царства людські влаштовуються Божественним Провидінням»[1].

Абеляр ототожнює поняття долі і порятунку душі. У пізньому Середньовіччі концепція долі підлягає певним змінам – від повного фаталізму античності, крізь теологічний фаталізм у вигляді призначення, до трактування долі, яку можна змінити.

Наступним знаковим періодом розвитку поняття долі стає період Відродження, в якому простежується відхід від суто християнських догматів Середньовіччя та переосмислення ідеї долі. У світогляді гуманістів епохи Відродження особливе місце займає доля – Фортуна. Як богиня випадку, вона, з одного боку, протистояла приреченню, фатуму, а з іншого – природі та її законам. Доля сприймається як рух людського життя, що йде своєю чергою, а Фортуну, легковажну та примхливу, можна подолати своїми зусиллями.

У Нові Часи, разом із відходом від християнських суворих догматів і посиленням віри в наукове знання, ідея долі знову набула актуальності серед філософів Європи. У цей час з'явилося переконання, що людині підвладне все. Так, представник класичної німецької філософії Гегель казав, що «Доля людини належить їй самій, вона здатна винести її, протистояти їй, тому що її страждання – не чиста пасивність, вони не викликані перевагою чужого, вони його власний продукт». [2,3]

Треба зауважити, що в вітчизняній філософській думці також існували видатні постаті, які зверталися до поняття долі. Мислитель та письменник XVIII–XIX ст. Г.С.Сковорода, якому належить філософсько-антропологічна концепція про серце як визначальну основу фізичного і духовного життя людини.

Г.С.Сковорода прагнув створити особливу картину світу, у якій все, що відбувається, пов'язане безперервним ланцюгом причин і наслідків, закони якої є законами моральної поведінки людини. Такими словами мислитель виражав своє ставлення до феномену «долі»: «Навіщо ж ти, людино, боїшся фортуни? Чи бачиш, що вона в тебе відняти може те єдине, що порожнє, а над щирим добром твоїм не має влади?». [8]

XX сторіччя породило цілу плеяду філософів-екзистенціалістів, які також розглядали в своїх творах проблему долі як елемент буття. Так, один з основоположників цього напрямку М.Хайдеггер прийняв ніцшеанське розуміння долі як предмета спілкування, тобто любов або ненависть до долі має на увазі не здійснюваний щоразу моральний вибір, а звертання до долі з якимось життєвим питанням. Доля розуміється при цьому як призначення, що є могутнішим і перевищуючим кожен окрему людину.[9] Представники французької екзистенціальної філософії мають своє трактування щодо долі. Так, французький філософ А.Камю заперечує долю, визначену богом. Можна сказати, що до теми долі сходяться всі нитки філософських творів іншого представника екзистенціалізму – Ж.-П.Сартра. Він вважав, що доля – творіння людини: «Я глянув у лице своєї свободи і впізнав її: то була лише моя власна свобода, зведена мною самим у ранг якоїсь сторонньої сили». [7]

Найвидатніший український філософ та науковець XX сторіччя В.І.Вернадський також не обійшов увагою феномен долі. Так, у щоденниковому записі від 25 березня 1920 року він охарактеризував своє ставлення до долі такими словами: «Хто може сказати, що немає відомої логічної послідовності життя після певного вчинку?... Так, зрештою, не можна заперечувати й можливості існування певної долі для людини». [3]

Тож, проаналізувавши уявлення про феномен долі від найдавніших часів до сьогодення, ми можемо зробити наступні висновки:

- феномен долі не є статичним, він розвивається в залежності від конкретних історичних умов, місця, і кожна епоха лишає свій відбиток на зміст тих чи інших філософських категорій;
- доля людини в якості об'єкта філософських досліджень особливим чином переживалася й осмислювалася протягом усієї історії людства;
- уся динаміка історичних філософських уявлень про долю, безліч координат, які доходять до нас з минулого, не могли не позначитися на картині світу того чи іншого етносу, а це, у свою чергу, знаходить свою реалізацію в семантиці та мотивації ключових понять різних культур.

Список використаних джерел

1. Блаженный, Августин. О свободе воли – [Електронний ресурс <http://www.libbooks.m/box98591.html>]
2. Гегель, Г.В. Ф. Лекции по философии религии // Философия религии в 2х томах. Т.1. – М.: Мысль, 1975. – С. 205-530.
3. Землянський, А.М. Людиновимірність історії у феноменологічній філософії М. Хайдеггера / А. М. Землянський // Гуманітарний вісник ЗДІА.– 2013.– № 56 – С. 102–108
4. Лосев, А.Ф. Двенадцать тезисов об античной культуре // Студенческий меридиан. – 1983. – №9–10.
5. Олексенко Р. І. Глобальні проблеми філософії від Античності до сьогодення в дискурсі ринкових трансформацій / Р. І. Олексенко // Придніпровські соціально-гуманітарні читання: у 6-ти частинах. Ч. 2: матеріали Дніпропетровської сесії ІІ Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнародною участю. 2013. – С. 148–151.

6. Осипова, О.С. «Славянскоеязыческоемиропонимание. (Философскоеисследование)». М., 2000.
– [Электронный ресурс <http://www.velesovkrug.nm.ru/iskania/isk003.htm>].
7. Сартр, Ж.-П. Слова. Повесть. – М.: Прогресс, 1966. – 175с.
8. Сковорода, Г.С. Толкование у Плутарха о тишинесердца// Сочинение в 2х томах. Т.2. – М.: Мысль, 1973. – С. 351-365.
9. Хайдеггер, М. Бытие и время. – Харків: Фолио, 2003. - 503с.